

ਪੰਜਾਬ

Lecturer Cadre

ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ (Political Science)

ਵਾਲੀਅਮ - 2

INDEX

UNIT	CHAPTER TITLE	P.N.
7	ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਗਠਨ	
	❖ ਲੀਗ ਆਫ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ (League of Nations)	1
	❖ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ (United Nations - UN)	3
	❖ ਉੱਤਰੀ ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਸੰਧੀ ਸੰਗਠਨ (NATO)	6
	❖ ਦੱਖਣੀ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਸੰਧੀ ਸੰਗਠਨ (SEATO)	9
	❖ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਡਿਕਲੇਰੇਸ਼ਨ ਆਫ ਹਿਊਮਨ ਰਾਈਟਸ (ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਐਲਾਨਨਾਮਾ)	10
	❖ ਸਾਰਕ (SAARC)	13
	❖ ਗੁੱਟ-ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ (NAM - Non-Aligned Movement)	15
8	ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ	
	❖ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਰਚਨਾ	19
	❖ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ	21
	❖ ਸੰਘ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਹੱਦ	23
	❖ ਨਾਗਰਿਕਤਾ - ਭਾਗ II (ਅਨੁਛੇਦ 5-11)	23
	❖ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ-III (ਅਨੁਛੇਦ 12 -35)	23
	❖ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਐਕਟ	26
	❖ ਰਾਜ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ-IV (ਅਨੁਛੇਦ 36-51)	28
	❖ ਮੌਲਿਕ ਕਰੱਤਵ - IVA (ਅਨੁਛੇਦ -51A)	29
	❖ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ	30
	❖ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ	30
	❖ ਸੰਘੀ ਸਰਕਾਰ -ਭਾਗ -V (ਅਨੁਛੇਦ 52-151)	31
	❖ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ - ਭਾਗ-VI (ਅਨੁਛੇਦ -152-237)	44
	❖ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ	46
	❖ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੋਧਾਂ	50
	❖ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ : ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ	54
	❖ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ	70
	❖ ਭਾਗ - A - ਲੋਕਤੰਤਰਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ - ਪੇਂਡੂ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ	71
	❖ ਭਾਗ - B - ਲੋਕਤੰਤਰਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ	82
	❖ ਭਾਰਤੀ ਸੰਘਵਾਦ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ	91
	❖ ਕੇਂਦਰ ਰਾਜ ਸਬੰਧ	93
	❖ ਭਾਰਤੀ ਚੋਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ	99
	❖ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ	102

	❖ ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕਤਾ	106
	❖ ਦਬਾਅ ਸਮੂਹ / ਹਿੱਤ ਸਮੂਹ (Pressure Groups/Interest Groups)	110
	❖ ਜਨਤਕ ਰਾਏ / ਲੋਕ ਮੱਤ (Public Opinion)	113
	❖ ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ: ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ (USA) ਵਿੱਚ ਉੱਭਰਦੇ ਰੁਝਾਨ (Bureaucracy)	114
9	ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ	
	❖ ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ. (USA) ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ	116
	❖ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ	118
	❖ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ (UK) ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ	120
	❖ ਸੰਸਦੀ ਬਨਾਮ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ	123
10	ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ	
	❖ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਤਾ 1973	125
	❖ ਰਾਜੀਵ-ਲੋਂਗੋਵਾਲ ਸਮਝੌਤਾ (ਐਕੋਰਡ), 24 ਜੁਲਾਈ 1985	126
	❖ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (SAD)	127
	❖ ਸਰਕਾਰੀਆ ਕਮਿਸ਼ਨ	129
	❖ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਖਾੜਕੂਵਾਦ (ਮਿਲਿਟੈਂਸੀ)	132
	MCQ's	135

7 UNIT

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਗਠਨ

ਲੀਗ ਆਫ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ (League of Nations)

- ਲੀਗ ਆਫ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਪਹਿਲੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਅੰਤਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਸੀ। ਪੈਰਿਸ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੰਮੇਲਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 10 ਜਨਵਰੀ 1920 ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ (UN) ਦੀ ਪੂਰਵਗਾਮੀ (precursor) ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਝਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਜੰਗ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਿਚੋਲਗੀ ਅਤੇ ਰਾਜਦੂਤਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣਾ ਕੰਮਕਾਜ ਬੰਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੀਗ ਆਫ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਦਾ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਰਲਿਆ-ਮਿਲਿਆ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਲੀਗ ਆਫ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ (Origin)

- ਲੀਗ ਆਫ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਮਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਵੁੱਡਰੋ ਵਿਲਸਨ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਚੌਦਾਂ ਨੁਕਤਿਆਂ (Fourteen Points) ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜੋ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਝਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰੇਗੀ।
- ਲੀਗ ਨੂੰ 28 ਅਪ੍ਰੈਲ 1919 ਨੂੰ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਦੀ ਸੰਧੀ (Treaty of Versailles) ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਅਤੇ ਪੁਸ਼ਟੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਲੀਗ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਰਸਮੀ ਸੈਸ਼ਨ 1920 ਵਿੱਚ ਜੇਨੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ।
- ਹਾਲਾਂਕਿ ਲੀਗ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੈਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਆਰਥਿਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ (quarantine) ਕਰਨਾ ਹਮਲੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਰੁਕਾਵਟ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।
- ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਲੀਗ ਕਦੇ ਵੀ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕੀ। ਜਰਮਨੀ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਦੀ ਸੰਧੀ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਲੀਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਅਮਰੀਕੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ (isolationist) ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਮਰੀਕਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਗੁਆ ਬੈਠੇਗਾ।

ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਬਣਤਰ

- ਲੀਗ ਆਫ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੌਂਸਲ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਜੋ ਚਾਰ ਸਥਾਈ ਸ਼ਕਤੀਆਂ — ਬ੍ਰਿਟੇਨ, ਫਰਾਂਸ, ਇਟਲੀ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ — ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਚੁਣੇ ਗਏ ਚਾਰ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣੀ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਅਸਥਾਈ ਦੇਸ਼ ਬੈਲਜੀਅਮ, ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ, ਸਪੇਨ ਅਤੇ ਗ੍ਰੀਸ ਸਨ। ਪਰ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਲੀਗ ਛੱਡਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਰਾਜ ਬਣ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ 1923 ਵਿੱਚ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਕੋਰਫੂ (Corfu) ਦੇ ਇੱਕਤਰਫਾ ਕਬਜ਼ੇ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਕਿ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੌਂਸਲ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਕਾਰਵਾਈ ਸੀ।

ਲੀਗ ਆਫ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ

- **ਬਾਲਕਨ ਅਤੇ ਨੇੜਲੇ ਪੂਰਬ ਦੀ ਅਸਥਿਰਤਾ:** ਲੀਗ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਬਾਲਕਨ ਅਤੇ ਨੇੜਲੇ ਪੂਰਬ (Near East) ਵਿੱਚ ਸਮਝੌਤਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਈ, ਜਿਸਦੀ ਅਸਥਿਰਤਾ ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ।
- **ਇਟਲੀ ਅਤੇ ਲੰਡਨ ਸਮਝੌਤਾ:** ਇਟਲੀ 1915 ਵਿੱਚ ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੁਪਤ ਸਮਝੌਤੇ 'ਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਡਾਲਮੇਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਸਲੋਵੇਨੀਆ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੈਰਿਸ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ, ਵੁੱਡਰੋ ਵਿਲਸਨ ਨੇ ਗੁਪਤ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਲੰਡਨ ਸਮਝੌਤੇ ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਟਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਏ, ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਰ ਸਹਿਯੋਗੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਣ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਜੋ ਇਟਲੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

- **ਗ੍ਰੀਸ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ:** ਦੂਜੀ ਸਮੱਸਿਆ ਗ੍ਰੀਸ ਸੀ। ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਨੇੜਲੇ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਬੁਲਗਾਰੀਆ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਦੀ ਹਾਰ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਖਾਲੀਪਣ (power vacuum) ਕਾਰਨ ਗ੍ਰੀਸ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਵਧ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਗ੍ਰੀਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ, ਵੇਨੀਜ਼ੇਲੋਸ ਨੇ ਮੁੱਖ ਭੂਮੀ ਤੁਰਕੀ ਅਤੇ ਥ੍ਰੇਸ (Thrace) ਵਿੱਚ ਮੁਆਵਜ਼ੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ, ਜਿੱਥੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰੀਕ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।
- **ਨੇਯੂਲੀ ਦੀ ਸੰਧੀ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਹਮਲਾ:** 29 ਨਵੰਬਰ 1919 ਨੂੰ ਬੁਲਗਾਰੀਆ ਦੁਆਰਾ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨੇਯੂਲੀ ਦੀ ਸੰਧੀ (Treaty of Neuilly) ਦੇ ਤਹਿਤ, ਬੁਲਗਾਰੀਆ ਨੇ ਬਾਲਕਨ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰੀ ਲਾਭ ਗੁਆ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ (ਜੋ ਲੀਗ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ) ਨੇ 1920 ਵਿੱਚ ਫਾਰਸ (Persia) ਦੀ ਇੱਕ ਬੰਦਰਗਾਹ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਫਾਰਸ ਨੇ ਮਦਦ ਲਈ ਲੀਗ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਲੀਗ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਮਦਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਗੈਰ-ਮੈਂਬਰ ਰਾਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਲੀਗ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚੇਗਾ।
- **ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ:** ਹੋਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਯੂਰਪੀਅਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਝਗੜਿਆਂ ਦੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਛੱਡਣ ਵਿੱਚ ਆ ਰਹੀਆਂ ਦਿੱਕਤਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।
- **ਸਾਰ (Saar) ਖੇਤਰ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ:** ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵੀ ਸਨ ਜਿੱਥੇ ਲੀਗ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਝਿਜਕਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਪਿਆ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਲੀਗ ਨੇ 1919 ਤੋਂ 1935 ਤੱਕ ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਕੋਲਾ-ਅਮੀਰ ਖੇਤਰ 'ਸਾਰ' (Saar) ਦੇ ਮੁੱਖ ਨਿਗਰਾਨ (trustee) ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨੀ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ।

ਮੁੱਖ ਅੰਗ (Principal Organs)

- ਲੀਗ ਆਫ਼ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅੰਗ ਸਨ: **ਅਸੈਂਬਲੀ (Assembly)**, **ਕੌਂਸਲ (Council)** ਅਤੇ **ਸਥਾਈ ਸਕੱਤਰੇਤ (Permanent Secretariat)**। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਲੀਗ ਦੇ ਦੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿੰਗ ਸਨ: **ਸਥਾਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਦਾਲਤ (Permanent Court of International Justice - PCIJ)** ਅਤੇ **ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲੇਬਰ ਸੰਗਠਨ (International Labour Organization - ILO)**।
- **ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ (General Assembly):** ਇਹ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਲਾਨਾ ਕਾਨਫਰੰਸ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਬੈਠਕ 16 ਜਨਵਰੀ 1920 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਸੀ।
- **ਕੌਂਸਲ (Council):** ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ 4 ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ 4 (ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ 9) ਅਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੁਆਰਾ ਹਰ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। 1920 ਤੋਂ 1939 ਦਰਮਿਆਨ ਇਸਦੇ 107 ਜਨਤਕ ਸੈਸ਼ਨ ਹੋਏ।
- **ਸਕੱਤਰੇਤ (Secretariat):** ਇਹ ਸੈਕਟਰੀ-ਜਨਰਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਲੀਗ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦਾ ਕੰਮਕਾਜ ਦੇਖਦਾ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਤਿੰਨ ਸੈਕਟਰੀ-ਜਨਰਲ ਸਨ: ਸਰ ਐਰਿਕ ਡਰਮੰਡ (1919-1933), ਜੋਸਫ ਐਵੇਨੋਲ (1933-1940), ਅਤੇ ਸੀਨ ਲੈਸਟਰ (1940-1946)।
- **ਸਥਾਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਦਾਲਤ (PCIJ):** ਇਸਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲੀਗ ਦੇ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਤਹਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਬੈਠਕ 1922 ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਅਤੇ 1946 ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।
- **ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲੇਬਰ ਸੰਗਠਨ (ILO):** ਇਸਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1919 ਵਿੱਚ ਪੈਰਿਸ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਲਈ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਾਤ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਸੀ। ਅਮਰੀਕਾ 20 ਅਗਸਤ 1934 ਨੂੰ ਇਸਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ।

ਲੀਗ ਆਫ਼ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਦੇ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ

1. **ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ:** ਲੀਗ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਸਥਾਈ ਸੈਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਮਿਲਟਰੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਲਈ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸੈਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਮੁਆਵਜ਼ੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਸਨ।

2. **ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਅੱਗੇ ਬੇਵਸੀ:** ਲੀਗ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਵਸ ਰਹੀ ਜਦੋਂ 1937 ਵਿੱਚ ਜਾਪਾਨੀ ਸਾਮਰਾਜ ਨੇ ਚੀਨੀ ਮੁੱਖ ਭੂਮੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਨਾਜ਼ੀ ਜਰਮਨੀ ਨੇ ਜਰਮਨ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਪੂਰੇ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।
3. **ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਣਾ:** ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕਮੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵਰਗਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਦੇਸ਼ ਇਸਦਾ ਮੈਂਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਅਮਰੀਕਾ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਲੀਗ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦਾ।
4. **ਦੂਜਾ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ:** ਸਤੰਬਰ 1939 ਵਿੱਚ ਦੂਜਾ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ 'ਤੇ ਲੀਗ ਲਗਭਗ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। 1940 ਵਿੱਚ ਡੈਨਮਾਰਕ, ਨਾਰਵੇ, ਬੈਲਜੀਅਮ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸ ਵਰਗੇ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ ਜਰਮਨ ਹਮਲੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ।
5. **ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦਾ ਇਨਕਾਰ:** ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਲੀਗ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹੋਸਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੀਗ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ 'ਮਿੱਤਰ ਦੇਸ਼ਾਂ' (Allies) ਦਾ ਸੰਗਠਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ।
ਲੀਗ ਆਫ਼ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਅਧਿਕਾਰਤ ਤੌਰ 'ਤੇ 20 ਅਪ੍ਰੈਲ 1946 ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਲੀਗ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਥ

- ਲੀਗ ਦੀ ਪੂਰਵਗਾਮੀ ਸੰਸਥਾ **ਇੰਟਰ-ਪਾਰਲੀਮੈਂਟਰੀ ਯੂਨੀਅਨ (IPU)** ਸੀ, ਜੋ 1889 ਵਿੱਚ ਫਰੈਡਰਿਕ ਪਾਸੀ ਅਤੇ ਸਰ ਵਿਲੀਅਮ ਹੈਂਡਲ ਕ੍ਰੇਮਰ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ।
- 1914 ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨੀ **ਗੋਲਡਸਵਰਦੀ ਲੇਵਜ਼ ਡਿਕਨਸਨ** ਨੇ ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ 'ਲੀਗ ਆਫ਼ ਨੇਸ਼ਨਜ਼' ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਲਾਰਡ ਬ੍ਰਾਈਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ 'ਬ੍ਰਾਈਸ ਗਰੁੱਪ' (Bryce Group) ਬਣਾਇਆ।
- ਲੀਗ ਦੇ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ (Covenant) ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਦੇ **ਲਾਰਡ ਰਾਬਰਟ ਸੇਸਿਲ** ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ **ਜਾਨ ਸਮਟਸ** ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜੂਨ 1919 ਵਿੱਚ 44 ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਇਸ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ।
- ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜੇਨੇਵਾ (ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ) ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਮੈਂਬਰ 42 ਸਨ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 58 ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੀ ਸੀ।

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ (United Nations - UN)

ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ

- 1941 ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਫਰੈਂਕਲਿਨ ਰੂਜ਼ਵੈਲਟ ਨੇ ਇੱਕ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹਰੇਕ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਨਾਮ ਪਹਿਲਾਂ 'ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਆਰਗੇਨਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਬਦਲ ਕੇ '**ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ**' (United Nations) ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਪੜਾਅ (Declarations):

1. **ਲੰਡਨ ਘੋਸ਼ਣਾ (1941):** 12 ਜੂਨ 1941 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਦੇ ਸੇਂਟ ਜੇਮਸ ਪੈਲੇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ, ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ, ਕੈਨੇਡਾ, ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਸਾਂਝੇ ਯਤਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ।
2. **ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਚਾਰਟਰ (1941):** 15 ਅਗਸਤ 1941 ਨੂੰ ਅਮਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਰੂਜ਼ਵੈਲਟ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਚਰਚਿਲ (ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਦਿਲ) ਨੇ 'ਪ੍ਰਿੰਸ ਆਫ਼ ਵੇਲਜ਼' ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਕੇ ਇਹ ਚਾਰਟਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ।
3. **ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ (1942):** 1 ਜਨਵਰੀ 1942 ਨੂੰ 26 ਮਿੱਤਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਘੋਸ਼ਣਾ ਪੱਤਰ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ। ਗਿਰਜਾ ਸੰਕਰ ਵਾਜਪਾਈ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਵਜੋਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ।
4. **ਮਾਸਕੋ ਘੋਸ਼ਣਾ (1943):** ਅਕਤੂਬਰ 1943 ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ, ਰੂਸ, ਚੀਨ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੇ ਮਾਸਕੋ ਵਿੱਚ ਬੈਠਕ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪਸੰਦ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸੰਗਠਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ।

5. **ਡੰਬਾਰਟਨ ਓਕਸ ਪ੍ਰਸਤਾਵ (1944):** 7 ਅਕਤੂਬਰ 1944 ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਡੰਬਾਰਟਨ ਓਕਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਰੂਸ ਅਤੇ ਚੀਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਗਠਨ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ, ਰੂਸ, ਫਰਾਂਸ, ਚੀਨ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
6. **ਯਾਲਟਾ ਕਾਨਫਰੰਸ (1945):** ਫਰਵਰੀ 1945 ਵਿੱਚ ਰੂਜ਼ਵੈਲਟ, ਚਰਚਿਲ ਅਤੇ ਸਟਾਲਿਨ (ਰੂਸ) ਨੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੌਂਸਲ ਵਿੱਚ ਵੋਟਿੰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਵੀਟੋ ਪਾਵਰ (Veto Power) ਦੇ ਫਾਰਮੂਲੇ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ।
7. **ਸੈਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਕਾਨਫਰੰਸ (1945):** 25-26 ਅਪ੍ਰੈਲ 1945 ਤੱਕ ਚੱਲੀ ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ 50 ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ 282 ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਯੂਐਨ ਦੇ ਚਾਰਟਰ 'ਤੇ ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪੇਲੈਡ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਇਸਦੇ ਮੂਲ (original) ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 51 ਹੋ ਗਈ।

ਚਾਰਟਰ, ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ:

- ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਚਾਰਟਰ 10,000 ਸ਼ਬਦਾਂ, 111 ਲੇਖਾਂ (Articles) ਅਤੇ 19 ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਰਸਮੀ ਸਥਾਪਨਾ 24 ਅਕਤੂਬਰ 1945 ਨੂੰ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਸੇ ਲਈ ਹਰ ਸਾਲ 24 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ 'ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਿਵਸ' ਵਜੋਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- **ਅਧਿਕਾਰਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (Official Languages):** ਫਰੈਂਚ, ਰੂਸੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਸਪੈਨਿਸ਼ ਅਤੇ ਚੀਨੀ। 18 ਦਸੰਬਰ 1973 ਨੂੰ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਮਤੇ ਰਾਹੀਂ ਅਰਬੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਅਧਿਕਾਰਤ ਭਾਸ਼ਾ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅੰਗ (Organs of UN)

- ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ 6 ਮੁੱਖ ਅੰਗ ਹਨ:
 1. ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ (ਮਹਾਂਸਭਾ - General Assembly)
 2. ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੌਂਸਲ (Security Council)
 3. ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕੌਂਸਲ (ECOSOC)
 4. ਟਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਕੌਂਸਲ (Trusteeship Council)
 5. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਦਾਲਤ (International Court of Justice)
 6. ਸਕੱਤਰੇਤ (Secretariat)
- ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੌਂਸਲ ਅਤੇ ਸਕੱਤਰੇਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੈ।

1. ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ (ਮਹਾਂਸਭਾ)

- ✓ **ਬਣਤਰ:** ਇਸਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ 'ਵਿਧਾਨਪਾਲਿਕਾ' (Legislature) ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ 5 ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਭੇਜ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵੋਟ ਪਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸਿਰਫ਼ 1 ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ 193 ਮੈਂਬਰ ਹਨ।
- ✓ **ਸੈਸ਼ਨ:** ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਬੈਠਕ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿੱਚ ਸਤੰਬਰ ਦੇ ਤੀਜੇ ਮੰਗਲਵਾਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਮੱਧ ਤੱਕ ਚੱਲਦੀ ਹੈ।
- ✓ **ਪ੍ਰਧਾਨ:** ਮਹਾਂਸਭਾ ਇੱਕ ਸਾਲ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ 7 ਉਪ-ਪ੍ਰਧਾਨਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬੈਲਜੀਅਮ ਦੇ **ਮਿਸਟਰ ਪੌਲ ਹੈਵਨ** (Paul Haven) ਇਸਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ। 1956 ਵਿੱਚ **ਵਿਨੇਲਕਸਮੀ ਪੰਡਿਤ** ਮਹਾਂਸਭਾ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਭਾਰਤੀ ਸੀ।

2. ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੌਂਸਲ (Security Council)

- ✓ **ਬਣਤਰ:** ਇਹ ਯੂਐਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਅੰਗ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀਆਂ 'ਬਾਹਾਂ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਾਰਟਰ ਦੇ ਆਰਟੀਕਲ 23 ਦੇ ਤਹਿਤ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ 15 ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ — 5 ਸਥਾਈ ਅਤੇ 10 ਅਸਥਾਈ।

- ✓ **ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ:** ਗ੍ਰੇਟ ਬ੍ਰਿਟੇਨ (UK), ਚੀਨ, ਰੂਸ, ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ (USA) ।
- ✓ **ਅਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ:** ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੁਆਰਾ 2/3 ਬਹੁਮਤ ਨਾਲ 2 ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 4 ਮੈਂਬਰ ਅਫਰੀਕੀ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ) ।
- ✓ **ਭਾਰਤ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ:** ਭਾਰਤ ਹੁਣ ਤੱਕ 8 ਵਾਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਅਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਰਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੈ (1950-51, 1967-68, 1972-73, 1977-78, 1984-85, 1991-92, ਅਤੇ 2011-2012) ।

3. ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕੌਂਸਲ (ECOSOC)

- ✓ **ਮੈਂਬਰ ਗਿਣਤੀ:** ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ 18 ਮੈਂਬਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 1965 ਵਿੱਚ ਵਧਾ ਕੇ 27 ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ 1975 (ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ 1973/1975) ਵਿੱਚ 54 ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਮਹਾਂਸਭਾ ਦੁਆਰਾ 3 ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ 1/3 ਮੈਂਬਰ ਹਰ ਸਾਲ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।
- ✓ **ਉਦੇਸ਼ (ਆਰਟੀਕਲ 55):** ਉੱਚ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ, ਪੂਰਨ ਰੁਜ਼ਗਾਰ, ਆਰਥਿਕ-ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਸਲ, ਲਿੰਗ, ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਭੇਦਭਾਵ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ।

4. ਟਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਕੌਂਸਲ (Trusteeship Council)

- ✓ ਚਾਰਟਰ ਦੇ ਅਧਿਆਏ 13 (ਆਰਟੀਕਲ 86 ਤੋਂ 91) ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਟੇਟ ਟਰਸਟ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਪੰਜ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ (USA, ਫਰਾਂਸ, ਚੀਨ, ਬ੍ਰਿਟੇਨ, ਰੂਸ) ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

5. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਦਾਲਤ (International Court of Justice - ICJ)

- ✓ ਇਹ ਯੂਐਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਆਂਇਕ ਅੰਗ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਥਾਈ ਦਫ਼ਤਰ ਦ ਹੇਗ (The Hague, ਨੀਦਰਲੈਂਡ) ਵਿਖੇ ਹੈ ।
- ✓ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ 15 ਜੱਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮਹਾਂਸਭਾ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੌਂਸਲ ਦੁਆਰਾ 9 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਲਈ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਹਰ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਬਾਅਦ 1/3 (ਯਾਨੀ 5 ਜੱਜ) ਰਿਟਾਇਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।
- ✓ **ਭਾਰਤੀ ਜੱਜ:** ICJ ਵਿੱਚ ਕਈ ਭਾਰਤੀ ਜੱਜ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਹਨ:
 - **ਸਰ ਬੇਨੇਗਲ ਰਾਓ:** 1952-1953 ਤੱਕ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ, ਉਹ ICJ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਰਤੀ ਜੱਜ ਸਨ ।
 - **ਨਾਗੇਂਦਰ ਸਿੰਘ:** 1973-1988 ਤੱਕ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ ।
 - **ਰਾਘੁਨੰਦਨ ਸਵਰੂਪ ਪਾਠਕ:** 1989-1991 ਤੱਕ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ, ਉਹ ਭਾਰਤ ਦੇ 18ਵੇਂ ਚੀਫ਼ ਜਸਟਿਸ ਵੀ ਸਨ ।
 - **ਦਲਵੀਰ ਭੰਡਾਰੀ:** 2012 ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੌਜੂਦਾ ਜੱਜ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ ।

6. ਸਕੱਤਰੇਤ (Secretariat)

- ✓ ਇਹ ਯੂਐਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅੰਗ ਹੈ (ਆਰਟੀਕਲ 97) । ਇਸਦਾ ਮੁਖੀ **ਸੈਕਟਰੀ-ਜਨਰਲ (ਮਹਾਂਸਕੱਤਰ)** ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੌਂਸਲ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ 'ਤੇ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੁਆਰਾ 5 ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।
- ✓ ਇਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਲਈ ਦਫ਼ਤਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਧੀਆਂ ਦਾ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਸਕੱਤਰੇਤ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ।

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਸੈਕਟਰੀ-ਜਨਰਲ (ਮਹਾਂਸਕੱਤਰ):

1. ਟ੍ਰਿਗਵੇ ਲੀ (Trygve Lie) — ਨਾਰਵੇ (1946)
2. ਡੈਗ ਹੈਮਰਸਕੋਲਡ (Dag Hammarskjöld) — ਸਵੀਡਨ (1953)
3. ਯੂ. ਥਾਂਟ (U. Thant) — ਬਰਮਾ (1961)
4. ਕਰਟ ਵਾਲਡਹੀਮ (Kurt Waldheim) — ਆਸਟ੍ਰੀਆ (1972)
5. ਜੇਵੀਅਰ ਪਰੇਜ਼ ਡੇ ਕੁਏਲਰ (Javier Prez de-cuellar) — ਪੇਰੂ (1982)

6. ਡਾ. ਬੁਤਰਸ ਬੁਤਰਸ ਘਾਲੀ (Boutros Boutros Ghali) — ਮਿਸਰ (1992)
7. ਕੋਫੀ ਅੰਨਾਨ (Kofi Annan) — ਘਾਨਾ (1997)
8. ਬਾਨ-ਕੀ-ਮੂਨ (Ban-Ki-Moon) — ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ (2007)
9. ਐਂਟੋਨੀਓ ਗੁਟੇਰੇਸ (Antonio Guterres) — ਪੁਰਤਗਾਲ (2012-2017 ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ)

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਏਜੰਸੀਆਂ (Specialized Agencies of UN)

ਲੜੀ ਨੰ.	ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ (Acronym)	ਏਜੰਸੀ ਦਾ ਨਾਮ (Agency)	ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ (Headquarters)	ਸਥਾਪਨਾ ਸਾਲ (Established)
1	FAO	ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੰਗਠਨ	ਰੋਮ, ਇਟਲੀ	1946
2	IAEA	ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਐਟਮੀ ਊਰਜਾ ਏਜੰਸੀ	ਵੀਆਨਾ, ਆਸਟ੍ਰੀਆ	1957
3	ICAO	ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਵਲ ਐਵੀਏਸ਼ਨ ਸੰਗਠਨ	ਮਾਂਟਰੀਅਲ, ਕੈਨੇਡਾ	1947
4	IFAD	ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫੰਡ	ਰੋਮ, ਇਟਲੀ	1977
5	ILO	ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲੇਬਰ ਸੰਗਠਨ	ਜੇਨੇਵਾ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ	1919
6	IMO	ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸੰਗਠਨ	ਲੰਡਨ, ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ	1948
7	IMF	ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਦਰਾ ਕੋਸ਼	ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਡੀ.ਸੀ., ਅਮਰੀਕਾ	1945
8	ITU	ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦੂਰਸੰਚਾਰ ਸੰਘ	ਜੇਨੇਵਾ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ	1865
9	UNESCO	ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਦਿਅਕ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਗਠਨ	ਪੈਰਿਸ, ਫਰਾਂਸ	1945
10	UPU	ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਪੋਸਟਲ ਯੂਨੀਅਨ	ਬਰਨ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ	1947
11	WBG	ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ ਸਮੂਹ	ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਡੀ.ਸੀ., ਅਮਰੀਕਾ	1945
12	WIPO	ਵਿਸ਼ਵ ਬੌਧਿਕ ਸੰਪੱਤੀ ਸੰਗਠਨ	ਜੇਨੇਵਾ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ	1974
13	WMO	ਵਿਸ਼ਵ ਮੌਸਮ ਵਿਗਿਆਨ ਸੰਗਠਨ	ਜੇਨੇਵਾ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ	1950
14	UNWTO	ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਸ਼ਵ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਸੰਗਠਨ	ਮੈਡਰਿਡ, ਸਪੇਨ	1974
15	UNODC	ਨਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਦਫ਼ਤਰ	ਵੀਆਨਾ, ਆਸਟ੍ਰੀਆ	1997
16	WHO	ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਸੰਗਠਨ	ਜੇਨੇਵਾ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ	1948
17	UNHCR	ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਹਾਈ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦਾ ਦਫ਼ਤਰ	ਜੇਨੇਵਾ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ	1950
18	WFP	ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਸ਼ਵ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਦਫ਼ਤਰ	ਰੋਮ, ਇਟਲੀ	

ਉੱਤਰੀ ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਸੰਧੀ ਸੰਗਠਨ (NATO)

- **ਸਥਾਪਨਾ:** ਉੱਤਰੀ ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਸੰਧੀ ਸੰਗਠਨ (NATO) ਇੱਕ ਫੌਜੀ ਗਠਜੋੜ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 4 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1949 ਨੂੰ ਉੱਤਰੀ ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਸੰਧੀ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਸੰਧੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਧੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ (US), ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਕਈ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪੀਅਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।
- **ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼:** ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ 30 ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ ਸਨ। ਇਸਦੇ ਮੂਲ (ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ) ਮੈਂਬਰ ਬੈਲਜੀਅਮ, ਕੈਨੇਡਾ, ਡੈਨਮਾਰਕ, ਫਰਾਂਸ, ਆਈਸਲੈਂਡ, ਇਟਲੀ, ਲਕਸਮਬਰਗ, ਨੀਦਰਲੈਂਡ, ਨਾਰਵੇ, ਪੁਰਤਗਾਲ, ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ (UK) ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਸਨ।

- **ਤਾਜ਼ਾ ਸਥਿਤੀ (ਅਪ੍ਰੈਲ 2026):** ਨਾਟੋ ਵਿੱਚ 32 ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ ਹਨ। ਯੂਕਰੇਨ ਉੱਤੇ ਰੂਸੀ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 2023 ਅਤੇ 2024 ਵਿੱਚ ਦੋ ਨਵੇਂ ਮੈਂਬਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਹਨ:
 - ✓ **31ਵਾਂ ਮੈਂਬਰ:** ਫਿਨਲੈਂਡ (ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਤੀ: 4 ਅਪ੍ਰੈਲ, 2023)
 - ✓ **32ਵਾਂ ਮੈਂਬਰ:** ਸਵੀਡਨ (ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਤੀ: 7 ਮਾਰਚ, 2024)

ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰ:

- **1952:** ਗ੍ਰੀਸ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ
- **1955:** ਪੱਛਮੀ ਜਰਮਨੀ (1990 ਤੋਂ ਜਰਮਨੀ ਵਜੋਂ)
- **1982:** ਸਪੇਨ
- **1999:** ਚੈੱਕ ਗਣਰਾਜ, ਹੰਗਰੀ ਅਤੇ ਪੋਲੈਂਡ
- **2004:** ਬੁਲਗਾਰੀਆ, ਐਸਟੋਨੀਆ, ਲਾਤਵੀਆ, ਲਿਥੁਆਨੀਆ, ਰੋਮਾਨੀਆ, ਸਲੋਵਾਕੀਆ ਅਤੇ ਸਲੋਵੇਨੀਆ
- **2009:** ਅਲਬਾਨੀਆ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਏਸ਼ੀਆ
- **2017:** ਮੋਂਟੇਨੇਗਰੋ
- **2020:** ਉੱਤਰੀ ਮੈਸੇਡੋਨੀਆ
- **ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ:** ਫਰਾਂਸ 1966 ਵਿੱਚ ਨਾਟੋ ਦੀ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਫੌਜੀ ਕਮਾਂਡ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, 2009 ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸ ਦੁਬਾਰਾ ਨਾਟੋ ਦੀ ਫੌਜੀ ਕਮਾਂਡ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ।
- **ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ (Headquarters):** ਬ੍ਰੂਸੇਲਜ਼, ਬੈਲਜੀਅਮ।
- **ਅਲਾਈਡ ਕਮਾਂਡ ਓਪਰੇਸ਼ਨਜ਼ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ:** ਮੇਨਸ, ਬੈਲਜੀਅਮ।

ਨਾਟੋ (NATO) ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਕੀ ਹਨ?

- ਨਾਟੋ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀ ਉਦੇਸ਼ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਹੈ।
 - ✓ **ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਦੇਸ਼:** ਨਾਟੋ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਟਕਰਾਅ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
 - ✓ **ਫੌਜੀ ਉਦੇਸ਼:** ਨਾਟੋ ਵਿਵਾਦਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਹੱਲ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੂਟਨੀਤਕ (diplomatic) ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਸ ਕੋਲ ਸੰਕਟ-ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਾਰਵਾਈਆਂ (crisis-management operations) ਕਰਨ ਦੀ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ।
 - ✓ **ਆਰਟੀਕਲ 5 (Article 5):** ਇਹ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨਾਟੋ ਦੀ ਸੰਸਥਾਪਕ ਸੰਧੀ ਦੀ ਸਮੂਹਿਕ ਰੱਖਿਆ ਧਾਰਾ — **ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਸੰਧੀ ਦੇ ਆਰਟੀਕਲ 5** ਦੇ ਤਹਿਤ ਜਾਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ (UN) ਦੇ ਫ਼ਤਵੇ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਇਕੱਲੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਟੋ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਵਾਰ, 12 ਸਤੰਬਰ 2001 ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਵਰਲਡ ਟਰੇਡ ਸੈਂਟਰ 'ਤੇ ਹੋਏ 9/11 ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਰਟੀਕਲ 5 ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਨਾਟੋ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ?

- **ਫੌਜੀ ਢਾਂਚਾ:** ਨਾਟੋ ਦਾ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਫੌਜੀ ਕਮਾਂਡ ਢਾਂਚਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਫੌਜਾਂ ਜਾਂ ਸੰਪਤੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹਨ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਮਾਂਡ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਧੀਨ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ ਨਾਟੋ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।
- **ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ:** ਸਾਰੇ 30 (ਜਾਂ ਮੌਜੂਦਾ) ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਰਾਏ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਠਜੋੜ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਸਰਵਸੰਮਤੀ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਸਹਿਮਤੀ ਨਾਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਗਠਜੋੜ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹਨ, ਯਾਨੀ ਲੋਕਤੰਤਰ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਰਾਜ।

- **ਸੀਮਾਵਾਂ:** ਨਾਟੋ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧਾਂ (civil wars) ਜਾਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਖਤਾਪਲਟ (internal coups) ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਫੈਲਦੀ।
- **ਫੰਡਿੰਗ:** ਨਾਟੋ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਫੰਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ (U.S.) ਨਾਟੋ ਦੇ ਬਜਟ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 3/4 (ਤਿੰਨ-ਚੌਥਾਈ) ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਟੋ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਿਉਂ ਹੋਈ?

- **ਪਿਛੋਕੜ:** 1945 ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਗਾਲ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ (ਪੱਛਮੀ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਨੇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ)।
- **ਮਾਰਸ਼ਲ ਪਲਾਨ (1948):** ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ **ਮਾਰਸ਼ਲ ਪਲਾਨ** ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਰਤ 'ਤੇ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਪਸੀ ਰਿਕਵਰੀ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਂਝੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਕਰਨਗੇ।
- **ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪੀਅਨ ਯੂਨੀਅਨ:** ਫੌਜੀ ਸੁਧਾਰ ਲਈ, 1948 ਦੀ ਬ੍ਰਸੇਲਜ਼ ਸੰਧੀ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ, ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਲੇਅ ਕੰਟਰੀਜ਼ (ਬੈਲਜੀਅਮ, ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਅਤੇ ਲਕਸਮਬਰਗ) ਨੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹਿਕ-ਰੱਖਿਆ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪੀਅਨ ਯੂਨੀਅਨ ਕਿਹਾ ਗਿਆ।
- **ਨਾਟੋ ਦਾ ਜਨਮ:** ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਨੂੰ ਇੱਕ ਢੁਕਵਾਂ ਫੌਜੀ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਗਠਜੋੜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਮਾਰਚ 1948 ਵਿੱਚ, ਫਰਵਰੀ ਵਿੱਚ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਤਖਤਾਪਲਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤਿੰਨ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਸਮੂਹਿਕ-ਰੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਰਚਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸ, ਲੇਅ ਕੰਟਰੀਜ਼ ਅਤੇ ਨਾਰਵੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰੈਲ 1949 ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉੱਤਰੀ ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਸੰਧੀ (NATO) ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ।

ਕੋਲਡ ਵਾਰ (ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ) ਅਤੇ ਵਾਰਸਾ ਪੈਕਟ

- ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ USSR (ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ) ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਗੜਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਕਾਰਨ **ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ (Cold War)** ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਰਾਹੀਂ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਲਈ ਇੱਕ ਖ਼ਤਰਾ ਮੰਨਦਾ ਸੀ।
- **ਵਾਰਸਾ ਪੈਕਟ (1955):** 1955 ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਨੇ ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਗਣਰਾਜਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ **ਵਾਰਸਾ ਪੈਕਟ (1955)** 'ਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਪੈਕਟ, ਜੋ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ-ਫੌਜੀ ਗਠਜੋੜ ਸੀ, ਨਾਟੋ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਇੱਕ ਸਿੱਧਾ ਰਣਨੀਤਕ ਜਵਾਬ (counterweight) ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।
- **ਮੈਂਬਰ:** ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਲਬਾਨੀਆ (ਜੋ 1968 ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ), ਬੁਲਗਾਰੀਆ, ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ, ਪੂਰਬੀ ਜਰਮਨੀ, ਹੰਗਰੀ, ਪੋਲੈਂਡ ਅਤੇ ਰੋਮਾਨੀਆ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਦੇ ਭੰਗ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1991 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪੈਕਟ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਨਾਟੋ ਦੇ ਹੋਰ ਗਠਜੋੜ (Alliances)

- ਨਾਟੋ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਗਠਜੋੜਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ:
 1. **ਯੂਰੋ-ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਪਾਰਟਨਰਸ਼ਿਪ ਕੋਂਸਲ (EAPC):** ਇਹ ਸਹਿਯੋਗੀ ਅਤੇ ਭਾਈਵਾਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਲਈ ਇੱਕ **50-ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਮੰਚ** ਹੈ। ਇਹ **ਪਾਰਟਨਰਸ਼ਿਪ ਫਾਰ ਪੀਸ (PfP) ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ** ਦੇ ਤਹਿਤ ਨਾਟੋ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਭਾਈਵਾਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਵੱਲੇ ਸਬੰਧਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਢਾਂਚਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। PfP ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਭਾਈਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਤਰਜੀਹਾਂ ਚੁਣਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 1997 ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ EAPC ਨੇ 'ਨਾਰਥ ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਕੋਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕੋਂਸਲ' (NACC) ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲਈ, ਜੋ 1991 ਵਿੱਚ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਅੰਤ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

2. **ਮੈਡੀਟੇਰੇਨੀਅਨ ਡਾਇਲਾਗ (Mediterranean Dialogue):** ਇਹ ਇੱਕ ਭਾਈਵਾਲੀ ਮੰਚ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਟੋ ਦੇ ਮੈਡੀਟੇਰੇਨੀਅਨ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਅਫਰੀਕੀ ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣਾ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੈਰ-ਨਾਟੋ ਦੇਸ਼ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ: ਅਲਜੀਰੀਆ, ਮਿਸਰ, ਇਜ਼ਰਾਈਲ, ਜਾਰਡਨ, ਮਾਰੀਟੇਨੀਆ, ਮੋਰੋਕੋ ਅਤੇ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ।
3. **ਇਸਤਾਬੁਲ ਕੋਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਇਨੀਸ਼ੀਏਟਿਵ (ICI):** ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮੰਚ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮੱਧ ਪੂਰਬ (Middle East) ਖੇਤਰ ਦੇ ਗੈਰ-ਨਾਟੋ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਾਟੋ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇ ਕੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗਲੇਬਲ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣਾ ਹੈ। ਬਹਿਰੀਨ, ਕੁਵੈਤ, ਕਤਰ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਅਰਬ ਅਮੀਰਾ (UAE) ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

NATO - members		
 Belgium 1949	 Canada 1949	 Denmark 1949
 France 1949	 Iceland 1949	 Italy 1949
 Luxembourg 1949	 Netherlands 1949	 Norway 1949
 Portugal 1949	 UK 1949	 U.S.A 1949
 Greece 1952	 Turkey 1952	 Germany 1955
 Spain 1982	 Czechia 1999	 Hungary 1999
 Poland 1999	 Bulgaria 2004	 Estonia 2004
 Latvia 2004	 Lithuania 2004	 Romania 2004
 Slovakia 2004	 Slovenia 2004	 Albania 2009
 Croatia 2009	 Montenegro 2017	 North Macedonia 2020

ਦੱਖਣੀ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਸੰਧੀ ਸੰਗਠਨ (SEATO)

- **ਸਥਾਪਨਾ:** ਸਤੰਬਰ 1954 ਵਿੱਚ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ, ਫਰਾਂਸ, ਗ੍ਰੇਟ ਬ੍ਰਿਟੇਨ, ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ, ਫਿਲੀਪੀਨਜ਼, ਥਾਈਲੈਂਡ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਦੱਖਣੀ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਸੰਧੀ ਸੰਗਠਨ (SEATO) ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ।
- **ਮਨੀਲਾ ਪੈਕਟ:** ਇਹ ਸੰਗਠਨ ਦੱਖਣੀ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਸਮੂਹਿਕ ਰੱਖਿਆ ਸੰਧੀ ਜਾਂ ਮਨੀਲਾ ਪੈਕਟ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਸਤੰਬਰ 1954 ਵਿੱਚ ਮਨੀਲਾ, ਫਿਲੀਪੀਨਜ਼ ਵਿਖੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।
- **ਅਧਿਕਾਰਤ ਸ਼ੁਰੂਆਤ:** SEATO ਦੀ ਰਸਮੀ ਸੰਸਥਾ 19 ਫਰਵਰੀ 1955 ਨੂੰ ਬੈਂਕਾਕ, ਥਾਈਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਇੱਕ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ (Headquarters) ਵੀ ਬੈਂਕਾਕ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਅੱਠ ਮੈਂਬਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ।
- **ਅੰਤ:** SEATO ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਅਸਫਲ ਸੰਗਠਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਿਵਾਦਾਂ ਨੇ ਇਸਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਈ। ਕਈ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਖਤਮ ਹੋਣ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 30 ਜੂਨ 1977 ਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸਦੇ ਦੁਆਰਾ ਫੰਡ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਹੇ।

SEATO ਦੀ ਉਤਪਤੀ (Origin)

- **ਟਰੂਮੈਨ ਸਿਧਾਂਤ:** ਮਨੀਲਾ ਪੈਕਟ 'ਤੇ 8 ਸਤੰਬਰ 1954 ਨੂੰ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਅਮਰੀਕੀ **ਟਰੂਮੈਨ ਸਿਧਾਂਤ (Truman Doctrine)** ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸ਼ਕਤੀਆਂ (SEATO ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਚੀਨ) ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਕੂਟਨੀਤਕ ਜਾਰਜ ਐਫ. ਕੇਨਨ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- **ਮੁੱਖ ਯੋਗਦਾਨੀ:** ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਡਵਾਈਟ ਡੀ. ਆਈਜ਼ਨਹਾਵਰ ਦੇ ਸੈਕਟਰੀ ਆਫ ਸਟੇਟ ਜੌਨ ਫੋਸਟਰ ਡੱਲਸ ਨੂੰ SEATO ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਪਿੱਛੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਕਤੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਤਕਾਲੀ ਉਪ-ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਰਿਚਰਡ ਨਿਕਸਨ ਨੇ ਵੀ ਨਾਟੋ (NATO) ਦੇ ਮਾਡਲ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਇੱਕ ਏਸ਼ੀਆਈ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਸੀ।
- **ਪਹਿਲੇ ਸੈਕਟਰੀ ਜਨਰਲ:** SEATO ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੈਕਟਰੀ ਜਨਰਲ **ਪੋਤੇ ਸਾਰਾਸਿਨ (Pote Sarasin)** ਸਨ, ਜੋ ਇੱਕ ਥਾਈ ਕੂਟਨੀਤਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੇਤਾ ਸਨ।
- **ਨਾਟੋ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ:** ਨਾਟੋ ਦੇ ਉਲਟ, SEATO ਕੋਲ ਸਥਾਈ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਾਂਝੀ ਕਮਾਂਡ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਦੇ ਖਤਰੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸਦਾ ਜਵਾਬੀ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਅਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਬੇਅਸਰ ਸੀ।

ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਅਤੇ ਵੀਅਤਨਾਮ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾ

- ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸਦਾ ਨਾਮ "ਦੱਖਣੀ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਸੰਧੀ ਸੰਗਠਨ" ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਿਰਫ ਦੋ ਦੇਸ਼ (ਫਿਲੀਪੀਨਜ਼ ਅਤੇ ਥਾਈਲੈਂਡ) ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣੇ। ਬਾਕੀ ਮੈਂਬਰ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤ ਸਨ:
 - ✓ **ਫਿਲੀਪੀਨਜ਼:** ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੇ ਖਤਰੇ ਕਾਰਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ।
 - ✓ **ਥਾਈਲੈਂਡ:** ਦੱਖਣੀ ਚੀਨ ਦੇ ਯੂਨਾਨ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੇਂ "ਥਾਈ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰ ਖੇਤਰ" ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ।
 - ✓ **ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਅਤੇ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ:** ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਏਸ਼ੀਆਈ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ।
 - ✓ **ਗ੍ਰੇਟ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸ:** ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ (colonies) ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਇੰਡੋਚੀਨ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ।
 - ✓ **ਪਾਕਿਸਤਾਨ:** ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਲਈ ਇਸ ਪੈਕਟ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਕਰਸ਼ਣ ਭਾਰਤ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਸੀ।
 - ✓ **ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ (U.S.):** ਅਮਰੀਕੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੱਖਣੀ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਸਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੋਰਚਾ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਿਆ।
 - ✓ **ਵੀਅਤਨਾਮ ਯੁੱਧ (Vietnam War):** SEATO ਚਾਰਟਰ ਵੀਅਤਨਾਮ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੇ ਤਰਕ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 1956 ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ (ਜੋ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੇ ਮੁੜ-ਏਕੀਕਰਨ ਲਈ ਹੋਈਆਂ ਸਨ) ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਉੱਤਰੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਵਿਚਕਾਰ ਵੰਡ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੀਤੀ। SEATO ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਢਾਂਚਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ।

ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਡਿਕਲੇਰੇਸ਼ਨ ਆਫ ਹਿਊਮਨ ਰਾਈਟਸ (ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਐਲਾਨਨਾਮਾ)

- **ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ:** ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਡਿਕਲੇਰੇਸ਼ਨ ਆਫ ਹਿਊਮਨ ਰਾਈਟਸ (UDHR) ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਹੈ।
- **ਐਲਾਨਨਾਮੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ:** ਇਹ ਐਲਾਨਨਾਮਾ 10 ਦਸੰਬਰ, 1948 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਮਹਾਸਭਾ (United Nations General Assembly) ਦੁਆਰਾ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

- **ਵੇਟਿੰਗ ਦਾ ਵੋਟ:** ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ (UN) ਦੇ ਤਤਕਾਲੀਨ 58 ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ: 48 ਨੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਵੋਟ ਦਿੱਤੀ, ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, 8 ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਰਹੇ, ਅਤੇ 2 ਨੇ ਵੋਟ ਨਹੀਂ ਪਾਈ।
- **ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿਵਸ:** ਹਰ ਸਾਲ 10 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਐਲਾਨਨਾਮੇ ਦੀ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ "ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿਵਸ" ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਨੁਛੇਦਾਂ ਦੀ ਵੰਡ (ਸਾਰਣੀ)

ਸ਼੍ਰੇਣੀ	ਵੇਰਵਾ
ਕੁੱਲ ਅਨੁਛੇਦ (Articles)	30
ਅਨੁਛੇਦ 1-2	ਆਮ/ਸਧਾਰਨ (General)
ਅਨੁਛੇਦ 3-27	ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ
(ਉਪ-ਵੰਡ)	3-21: ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਧਿਕਾਰ 22-27: ESC (ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ) ਅਧਿਕਾਰ
ਅਨੁਛੇਦ 28-30	ਸਮਾਪਤੀ/ਸਿੱਟਾ (Concluding)

ਮੁੱਖ ਅਨੁਛੇਦ (Articles)

- **ਅਨੁਛੇਦ 1:** ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਬਰਾਬਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 2:** ਸਾਰੇ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਬਰਾਬਰ ਹਨ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 3:** ਜੀਵਨ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 4:** ਗੁਲਾਮੀ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 5:** ਤਸੀਹੇ ਅਤੇ ਬੇਰਹਿਮੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 6:** ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 7:** ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 8:** ਨਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 9:** ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 10:** ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ (Fair Trial) ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 11:** ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਦੇਸ਼ੀ ਸਾਬਤ ਹੋਣ ਤੱਕ ਬੇਗੁਨਾਹ ਮੰਨੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 12:** ਨਿੱਜਤਾ (Privacy), ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਘਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 13:** ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 14:** ਸ਼ਰਨ (Asylum) ਲੈਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 15:** ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ (ਨਾਗਰਿਕਤਾ) ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 16:** ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 17:** ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 18:** ਧਰਮ, ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਰ (Conscience) ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 19:** ਵਿਚਾਰ/ਰਾਏ (Opinion) ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 20:** ਸਭਾ/ਇਕੱਠ (Assembly) ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।
- **ਅਨੁਛੇਦ 21:** ਵੋਟ ਪਾਉਣ, ਜਨਤਕ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।

- ਅਨੁਛੇਦ 22: ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ।
- ਅਨੁਛੇਦ 23: ਕੰਮ, ਤਨਖਾਹ ਅਤੇ ਯੂਨੀਅਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ।
- ਅਨੁਛੇਦ 24: ਛੁੱਟੀ (Leave) ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ।
- ਅਨੁਛੇਦ 25: ਖਾਸ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ/ਜਨਤਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ।
- ਅਨੁਛੇਦ 26: ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ।
- ਅਨੁਛੇਦ 27: ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ।
- ਅਨੁਛੇਦ 28: ਸਮਾਜਿਕ/ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ।
- ਅਨੁਛੇਦ 29: ਕੇਵਲ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਸੀਮਾਵਾਂ (Limitation) ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ।
- ਅਨੁਛੇਦ 30: ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਸੰਸਥਾ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਨਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ (not to be derogated) ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ।

ਸਲੋਗਨ (ਨਾਅਰੇ)

- 1998: ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ।
- 2014: ਹਰ ਦਿਨ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿਵਸ ਹੈ ।
- 2015: ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ, ਸਾਡੀ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਹਮੇਸ਼ਾ ।
- 2016: ਅੱਜ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਵੋ (ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਓ) ।
- 2017: ਆਓ ਬਰਾਬਰੀ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਰਿਆਦਾ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਈਏ ।
- 2018: ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਵੋ ।
- 2019: ਨੌਜਵਾਨ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ।
- 2020: ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉੱਭਰੋ (Recover Better) - ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਵੋ ।
- 2021: ਬਰਾਬਰੀ - ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣਾ ।

ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨਾਂ (Conventions)

- ਨਸਲਕੁਸ਼ੀ (Genocide) ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਬਾਰੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ (1948) ।
- ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਬਾਰੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ (1965) ।
- ਔਰਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਬਾਰੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ (1979) ।
- ਬਾਲ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ (1989) ।
- ਅਪਾਹਜ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ (2006) ।
- ਤਸੀਹਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ (1984) ।
- ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ (1990) ।
- ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਦਾਲਤ (International Criminal Court) ਦਾ ਰੋਮ ਕਾਨੂੰਨ/ਸਟੈਚੂਟ (2002) ।

ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਕੌਂਸਲ (Human Rights Council - UNHRC)

- **ਸਥਾਪਨਾ:** ਇਹ 15 ਮਾਰਚ 2006 ਨੂੰ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ (ਮਹਾਸਭਾ) ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ।
- **ਬਦਲਾਅ:** UNHRC ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 2005 ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ 60 ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੇ 'ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਕਮਿਸ਼ਨ' (UNCHR) ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ।
- **UNCHR ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ:** UNCHR ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਇੱਕ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕਮੇਟੀ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1946 ਵਿੱਚ ECOSOC ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ । ਇਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਬੈਠਕ ਜਨਵਰੀ 1947 ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਨੇ UNHRC ਲਈ ਇੱਕ ਡਰਾਫਟਿੰਗ (ਖਰੜਾ) ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਆਖਰੀ ਬੈਠਕ ਮਾਰਚ 2006 ਵਿੱਚ ਜਨੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਾਲ ਇਸਦੀ ਜਗ੍ਹਾ UNHRC ਨੇ ਲੈ ਲਈ।

- **ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਲਈ ਉੱਚ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦਾ ਦਫਤਰ (OHCHR):** ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਸਕੱਤਰੇਤ (Secretariat) ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਭਾਗ ਹੈ ਜੋ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਗਾਰੰਟੀਸ਼ੁਦਾ ਅਤੇ 1948 ਦੇ UNHRC ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਫਤਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ UNGA ਦੁਆਰਾ 20 ਦਸੰਬਰ, 1993 ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਮੌਜੂਦਾ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ (ਸਾਰਣੀ)

ਅਹੁਦਾ	ਵੇਰਵਾ
ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ (2026)	ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਰਾਜਦੂਤ ਸਿਧਾਰਤੋ ਰੇਜ਼ਾ ਸੂਰਯੋਦੀਪੁਰੋ (Sidharto Reza Suryodipuro) ਸਾਲ 2026 ਲਈ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਕੌਂਸਲ (UNHRC) ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ, ਜੋ 1 ਜਨਵਰੀ, 2026 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਸਾਲ ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਲ ਲਈ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਾਰਕ (SAARC)

(South Asian Association for Regional Cooperation - ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਖੇਤਰੀ ਸਹਿਯੋਗ ਸੰਗਠਨ)

- **ਪਿਛੋਕੜ:** ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਈ ਹੋਰ ਸੰਗਠਨ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।
- **ਖੇਤਰੀ ਸੰਗਠਨ:** 1945 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਈ ਖੇਤਰੀ ਸੰਗਠਨ ਬਣੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ:- NATO, CENTO, SEATO, WARSAW PACT, ANZUS, OAS, ਅਰਬ ਲੀਗ (Arab League), ਯੂਰਪੀਅਨ ਯੂਨੀਅਨ (European Union), ਆਸੀਆਨ (ASEAN), ਸਾਰਕ (SAARC), ਏਪੇਕ (APEC), G-8, G-15, G-20, G-77 ਆਦਿ।
- **ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਚਾਰਟਰ:** ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 52 ਅਤੇ 53 ਖੇਤਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਰਕ (SAARC) ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ

- **ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼:** ਸਾਰਕ ਅੱਠ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਗਠਨ ਹੈ:- ਭਾਰਤ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ, ਭੂਟਾਨ, ਨੇਪਾਲ, ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼, ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਅਤੇ ਮਾਲਦੀਵ। ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 7 ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਨਵੰਬਰ 2005 ਵਿੱਚ, ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਢਾਕਾ ਵਿੱਚ ਹੋਏ 13ਵੇਂ ਸਾਰਕ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਨੂੰ 8ਵੇਂ ਮੈਂਬਰ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਪ੍ਰੈਲ 2007 ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹੋਏ 14ਵੇਂ ਸਾਰਕ ਸੰਮੇਲਨ ਦੌਰਾਨ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

- **ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਜ਼ਿਆ-ਉਰ-ਰਹਿਮਾਨ ਦੇ ਯਤਨ:** 1977-80 ਦੌਰਾਨ, ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਜ਼ਿਆ-ਉਰ-ਰਹਿਮਾਨ ਨੇ ਭਾਰਤ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਨਵੰਬਰ 1980 ਵਿੱਚ, ਰਹਿਮਾਨ ਨੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਵਰਕਿੰਗ ਪੇਪਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ।

ਵਿਦੇਸ਼ ਸਕੱਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬੈਠਕਾਂ

- **ਕੋਲੰਬੋ ਬੈਠਕ (1981):** ਅਪ੍ਰੈਲ 1981 ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕੋਲੰਬੋ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਭੂਟਾਨ, ਨੇਪਾਲ, ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼, ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਅਤੇ ਮਾਲਦੀਵ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਸਕੱਤਰਾਂ ਦੀ ਬੈਠਕ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ, ਸੰਚਾਰ, ਜਲਵਾਯੂ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਵਰਗੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।
- **ਕਾਠਮੰਡੂ ਬੈਠਕ (1981):** ਨਵੰਬਰ 1981 ਵਿੱਚ ਨੇਪਾਲ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਾਠਮੰਡੂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ 7 ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਸਕੱਤਰਾਂ ਦੀ ਬੈਠਕ ਬੁਲਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ (ਆਵਾਜਾਈ), ਡਾਕ ਸੇਵਾ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਹੋਈ।
- **ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ ਬੈਠਕ (1982):** ਅਗਸਤ 1982 ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ ਸਕੱਤਰਾਂ ਦੀ ਬੈਠਕ ਬੁਲਾਈ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖੇਡਾਂ, ਸੰਗੀਤ ਆਦਿ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।
- **ਢਾਕਾ ਬੈਠਕ (1983):** ਮਾਰਚ 1983 ਵਿੱਚ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਢਾਕਾ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ ਸਕੱਤਰਾਂ ਦੀ ਬੈਠਕ ਬੁਲਾਈ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਦਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀ ਬੈਠਕ ਬੁਲਾਉਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰਕ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ

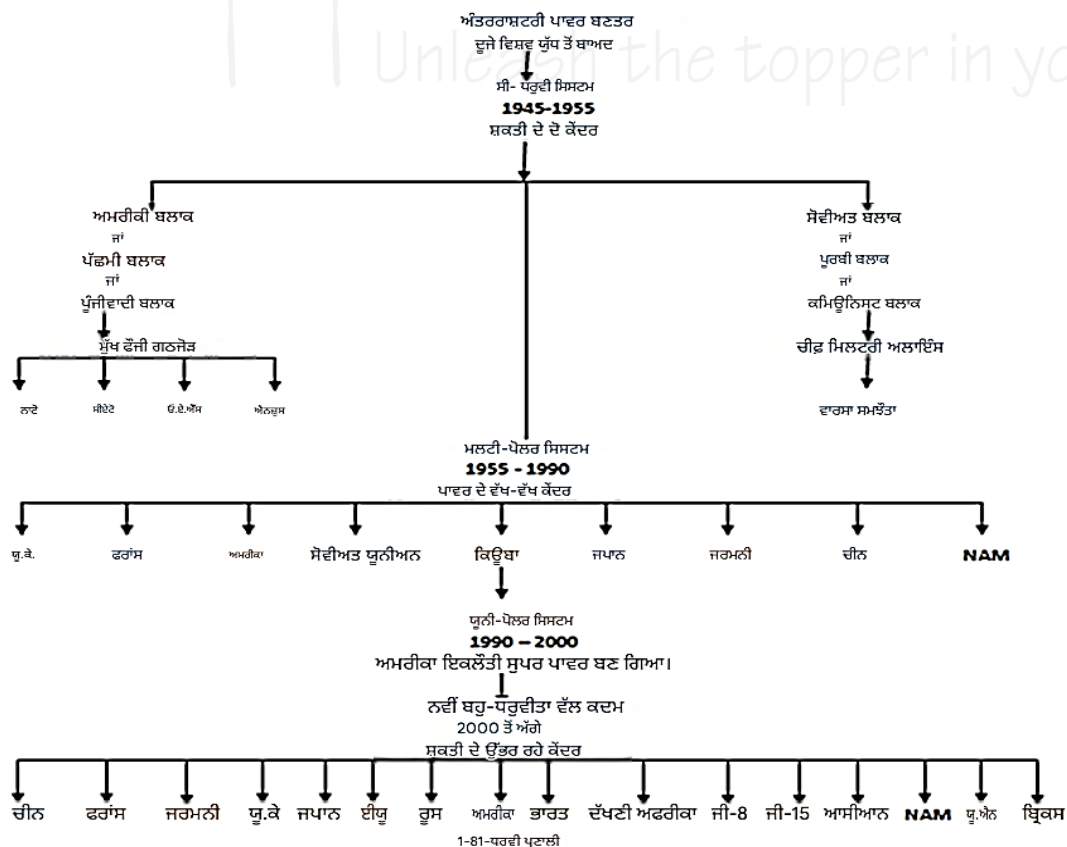
- **ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ ਬੈਠਕ (1983):** ਅਗਸਤ 1983 ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਖਰਕਾਰ 'ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਖੇਤਰੀ ਸਹਿਯੋਗ ਐਲਾਨਨਾਮੇ' (Declaration on South Asian Regional Cooperation) 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਗਏ।
- **ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਖੇਤਰੀ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਬੈਠਕ (1984):** ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਖੇਤਰੀ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਬੈਠਕ 27 ਜਨਵਰੀ, 1984 ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦੋਸਤਾਨਾ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਦਸੰਬਰ 1985 ਵਿੱਚ ਢਾਕਾ ਵਿਖੇ ਰਾਜਾਂ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ (ਸੰਮੇਲਨ) ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ।
- **ਸਾਰਕ ਦਾ ਗਠਨ (1985):** ਪਿਛਲੀ ਯੋਜਨਾ ਅਨੁਸਾਰ, 8 ਦਸੰਬਰ 1985 ਨੂੰ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਢਾਕਾ ਵਿਖੇ 7 ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਦੇਸ਼ (ਭਾਰਤ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਭੂਟਾਨ, ਨੇਪਾਲ, ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼, ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਅਤੇ ਮਾਲਦੀਵ) ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਇਸ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਸਾਰਕ ਦੇ ਸਥਾਈ ਸਕੱਤਰੇਤ (Permanent Secretariat) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਨੇਪਾਲ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਾਠਮੰਡੂ ਵਿੱਚ ਸਾਰਕ ਦਾ ਸਥਾਈ ਸਕੱਤਰੇਤ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸਾਰਕ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ (ਸਾਰਣੀ)

ਸੰਮੇਲਨ (Summit)	ਸਾਲ (Year)	ਸਥਾਨ (Venue)	ਟਿੱਪਣੀ / ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵੇਰਵਾ
ਪਹਿਲਾ (1st)	1985	ਢਾਕਾ (ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼)	
ਦੂਜਾ (2nd)	1986	ਬੰਗਲੋਰ (ਭਾਰਤ)	
ਤੀਜਾ (3rd)	1987	ਕਾਠਮੰਡੂ (ਨੇਪਾਲ)	
ਚੌਥਾ (4th)	1988	ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ)	
ਪੰਜਵਾਂ (5th)	1990	ਮਾਲੇ (ਮਾਲਦੀਵ)	
ਛੇਵਾਂ (6th)	1991	ਕੋਲੰਬੋ (ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ)	

ਸੱਤਵਾਂ (7th)	1993	ਢਾਕਾ (ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼)	
ਅੱਠਵਾਂ (8th)	1995	ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ (ਭਾਰਤ)	
ਨੌਵਾਂ (9th)	1996/1997	ਮਾਲਦੀਵ	
ਦਸਵਾਂ (10th)	1998	ਕੋਲੰਬੋ (ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ)	
ਗਿਆਰਵਾਂ (11th)	2002	ਕਾਠਮੰਡੂ (ਨੇਪਾਲ)	
ਬਾਰ੍ਹਵਾਂ (12th)	2004	ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ)	
ਤੇਰ੍ਹਵਾਂ (13th)	2005	ਢਾਕਾ (ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼)	
ਚੌਦਵਾਂ (14th)	2007	ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ (ਭਾਰਤ)	
ਪੰਦਰਵਾਂ (15th)	2008	ਕੋਲੰਬੋ (ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ)	
ਸੋਲ੍ਹਵਾਂ (16th)	2010	ਬਿੰਪੂ (ਭੂਟਾਨ)	
ਸਤਾਰ੍ਹਵਾਂ (17th)	2011	ਅੱਡੂ ਸਿਟੀ (ਮਾਲਦੀਵ)	
ਅਠਾਰ੍ਹਵਾਂ (18th)	2014	ਕਾਠਮੰਡੂ (ਨੇਪਾਲ)	
ਉੱਨੀਵਾਂ (19th)	2016	ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ)	ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ: ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਉੜੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਫੌਜੀ ਬੋਸ 'ਤੇ ਹੋਏ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹਮਲੇ (ਜਿਸ ਵਿੱਚ 19 ਸੈਨਿਕ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਨ) ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਦੁਆਰਾ ਬੈਠਕ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੰਮੇਲਨ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਤੇ ਕੂਟਨੀਤਕ ਦਬਾਅ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼, ਭੂਟਾਨ ਅਤੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਨੇ ਵੀ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਕਆਊਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।
ਵੀਹਵਾਂ (20th)	2019	ਕਾਠਮੰਡੂ (ਨੇਪਾਲ)	

ਗੁੱਟ-ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ (NAM - Non-Aligned Movement)

ਜਾਣ-ਪਛਾਣ (Introduction)

- 'ਨਾਮ' (NAM) 120 ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁੱਖ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਗੁੱਟ-ਨਿਰਪੱਖ ਰਹਿਣ (ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੁੱਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਣ) ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।
- ਇਸਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1961 ਵਿੱਚ ਤਤਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਮਿਸਰ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਗਮਾਲ ਅਬਦੇਲ ਨਾਸਿਰ ਅਤੇ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਜੋਸਿਪ ਬ੍ਰੇਜ਼ ਟੀਟੋ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸਾਬਕਾ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਬੇਲਗ੍ਰੇਡ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।
- ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦੇ ਖਾਤਮੇ (Decolonization) ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਕਈ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਾਹੌਲ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ।
- ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਗੁੱਟਾਂ—ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਨਾਟੋ (NATO) ਅਤੇ ਵਾਰਸਾ ਪੈਕਟ (Warsaw Pact) ਦੇ ਹਸਤਾਖਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ।
- ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਗੁੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾ ਜੁੜਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਾ ਜਾਣ ਲਈ ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਤਾਲਮੇਲ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ।
- ਬਸਤੀਵਾਦ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਅਤੇ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ (Cold War) ਦੇ ਕਾਰਨ 'ਗਲੋਬਲ ਸਾਊਥ' (Global South - ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ) ਵਿੱਚ ਬਿਹਤਰ ਤਾਲਮੇਲ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਦਾ ਹੋਈ।
- ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ ਕਿ 'ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆ' (Third World) ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਖੋਜ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜੋ ਦੋਵਾਂ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਸਬੰਧਤ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਨਾਮ (NAM) ਦੇ ਕੰਮ / ਕਾਰਜਪ੍ਰਣਾਲੀ

- 'ਨਾਮ' ਦਾ ਕੋਈ ਸਥਾਈ ਸਕੱਤਰੇਤ (Secretariat) ਜਾਂ ਰਸਮੀ ਲੜੀਵਾਰ ਢਾਂਚਾ (Hierarchy) ਨਹੀਂ ਹੈ।
- ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵਾਲਾ ਹੈ।
- ਨਾਮ (NAM) ਵਿੱਚ ਫੈਸਲੇ ਆਮ ਸਹਿਮਤੀ (Consensus) ਨਾਲ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਲਈ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਨ ਸਹਿਮਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਕੇਵਲ ਵੱਡੀ ਸਹਿਮਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਇਸਦਾ ਇੱਕ ਤਾਲਮੇਲ ਬਿਊਰੋ (Coordinating Bureau) ਨਿਊਯਾਰਕ ਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।
- ਨਾਮ (NAM) ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਦਾ ਸੰਮੇਲਨ (NAM Summit) ਹਰ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ, ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਲ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਧਾਨ (President) ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਨਾਮ ਵਿੱਚ ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਨਾਮ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਚੇਅਰਪਰਸਨ ਇਲਹਾਮ ਅਲੀਯੋਵ (ਅਜ਼ਰਬਾਈਜਾਨ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ) ਹਨ, ਜੋ 2022 ਤੱਕ ਇਸ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਰਹੇ। (ਨੋਟ: ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ)

ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ (Member Countries)

- ਨਾਮ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ 120 ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਮੈਂਬਰ ਹੈ।
- ਸਾਡੇ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇਸ਼ ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼, ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ, ਨੇਪਾਲ, ਭੂਟਾਨ, ਮਿਆਂਮਾਰ ਅਤੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵੀ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ।
- ਚੀਨ ਨੂੰ 'ਨਿਗਰਾਨ ਮੈਂਬਰ' (Observer Member) ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।
- ਪੱਛਮੀ ਸਹਾਰਾ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਸੂਡਾਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਰੇ ਅਫਰੀਕੀ ਦੇਸ਼ ਨਾਮ (NAM) ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ।
- ਅਮਰੀਕਾ ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਦੱਖਣੀ ਅਤੇ ਮੱਧ ਅਮਰੀਕੀ ਦੇਸ਼ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ।
- ਯੂਰਪੀਅਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਜ਼ਰਬਾਈਜਾਨ ਅਤੇ ਬੇਲਾਰੂਸ ਨਾਮ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ।

- ਕਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਗਰਾਨ ਮੈਂਬਰਾਂ (Observer Members) ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ: ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ (UN), ਅਫਰੀਕੀ ਯੂਨੀਅਨ, ਅਰਬ ਲੀਗ, ਰਾਸ਼ਟਰਮੰਡਲ ਸਕੱਤਰੇਤ (Commonwealth Secretariat), ਇਸਲਾਮੀ ਸਹਿਯੋਗ ਸੰਗਠਨ (OIC) ਆਦਿ।
- ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ (UN) ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ।

ਉਦੇਸ਼ / ਨਿਸ਼ਾਨਾ (Aim)

- ਨਾਮ (NAM) ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ "ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸੁਤੰਤਰ ਰਸਤਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਟਕਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਹਰੀ ਨਾ ਬਣਨ"।
- ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ਹਨ:
 - ✓ ਸੁਤੰਤਰ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ
 - ✓ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ (Imperialism) ਅਤੇ ਨਵ-ਬਸਤੀਵਾਦ (Neo-colonialism) ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼
 - ✓ ਸਾਰੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਜਮ ਵਰਤਣਾ
- ਨਾਮ (NAM) ਕਈ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ: ਸਵੈ-ਨਿਰਣੇ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਨਸਲਵਾਦ ਦਾ ਵਿਰੋਧ, ਬਸਤੀਵਾਦ ਵਿਰੋਧ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖੇਤਰੀ ਅਖੰਡਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ, ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦਾ ਵਿਰੋਧ, ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਫੌਜੀ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਦੀ ਗੈਰ-ਪਾਲਣਾ, ਨਿਹੱਥੀਕਰਨ (Disarmament), ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕਬਜ਼ੇ ਅਤੇ ਦਬਦਬੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼, ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਸਹਿ-ਹੋਂਦ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਧਮਕੀ ਦੀ ਮਨਾਹੀ, ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਆਦਿ।

ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ (Development)

- ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਨਾਮ (NAM) ਦੇ ਗਠਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੂਰਵਗਾਮੀ (ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਕਦਮ) 1955 ਦੀ ਬਾਂਡੁੰਗ ਕਾਨਫਰੰਸ (Bandung Conference) ਸੀ।
- ਬਾਂਡੁੰਗ ਏਸ਼ੀਅਨ ਅਫਰੀਕਨ ਕਾਨਫਰੰਸ ਨੇ ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੀ ਬਸਤੀਵਾਦ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਈ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੇ 29 ਰਾਜਾਂ/ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ।
- ਇਸਨੇ ਨਹਿਰੂ, ਨਾਸਿਰ, ਟੀਟੋ, ਘਾਨਾ ਦੇ ਕਵਾਮੇ ਨਕਰੂਮਾਹ ਅਤੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਸੁਕਾਰਨੋ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੰਚ 'ਤੇ ਲਿਆਂਦਾ। ਉਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੇਤਾ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।
- ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਬਾਂਡੁੰਗ ਦੇ ਦਸ ਸਿਧਾਂਤ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਸਨ, ਜੋ ਨਾਮ (NAM) ਦੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਬਣੇ।

ਬਾਂਡੁੰਗ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ:

1. ਮੌਲਿਕ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ।
2. ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ (Sovereignty) ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਅਖੰਡਤਾ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ।
3. ਸਾਰੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣਾ।
4. ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਾ ਕਰਨਾ।
5. ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਾਂ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ।
6. ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੱਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਸਮੂਹਿਕ ਰੱਖਿਆ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰਨਾ।
7. ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖੇਤਰੀ ਅਖੰਡਤਾ ਜਾਂ ਸਿਆਸੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਮਲੇ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ, ਧਮਕੀਆਂ ਜਾਂ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਨਾ।
8. ਸਾਰੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਵਾਦਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਰਨਾ।